

Raimonda Ragauskienė, *Mirties nugalėti nepavyko: Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų biologinė istorija (XV a. pabaiga – XVII a.) [Nikt nie może wygrać ze śmiercią: historia biologiczna birżańsko-dubińskiej linii książęcej rodziny Radziwiłłów (koniec XV w. – XVII w.)]*, Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, Vilnius 2017, ss. 735 + 1 (rec. Tadeusz Srogosz)

Książka o zdrowiu i niezdroziu birżańsko-dubińskiej linii książęcej rodziny Radziwiłłów od końca XV w. do jej wymarcia w 1695 r., czyli do śmierci Ludwiki Karoliny Radziwiłł, córki Bogusława Radziwiłła, jest interdyscyplinarnym studium z różnych zakresów nauki historycznej, zwłaszcza zaś historii medycyny i historii demografii. Autorka książki, litewska badaczka Raimonda Ragauskienė, opublikowała wiele prac na temat rodziny Radziwiłłów, w tym książkę o Barbarze Radziwiłłównie¹. Książka o zdrowiu i niezdroziu birżańsko-dubińskiej linii książęcej rodziny Radziwiłłów jest efektem wieloletnich badań, które mogą szczególnie zainteresować przedstawicieli środowiska historyczno-medycznego.

Książka składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów [I. *Dlaczego badania nad linią birżańsko-dubińską Radziwiłłów?*; II. *Wskaźniki demograficzne (ród, linia, rodzina, osoba)*; III. *„Bóg da lekką śmierć”: choroby Radziwiłłów na Birżach i Dubinkach*; IV. *Galen daje bogactwo: usługi medyczne na rzecz Radziwiłłów na Birżach i Dubinkach*; V. *Zdrowie Radziwiłłów na Birżach i Dubinkach: ujęcia personalne*; VI. *Podsumowanie*], dodatków, genealogii linii birżańsko-dubińskiej Radziwiłłów, wykazu źródeł i literatury, streszczenia w języku angielskim, indeksu nazwisk.

¹ R. Ragauskienė, *Barbora Radvilaite*, Vilnius 1999. W tej książce, jak również w ostatniej o zdrowiu i niezdroziu birżańsko-dubińskiej linii książęcej rodziny Radziwiłłów od końca XV w. do XVII w., R. Ragauskienė krytycznie odnosi się do niektórych tez Z. Kuchowicza, np. odnośnie do nadmiernej swobody seksualnej w Wielkim Księstwie Litewskim.

W rozdziale I Raimonda Ragauskienė omówiła zagadnienia metodologiczne odnośnie do historii biologicznej, a także literaturę historyczno-medyczną i nowoczesny nurt historii kultury. W tej części książki jest również omówienie literatury przedmiotu z zakresu biologicznego wymiaru dziejów rodziny Radziwiłłów, a także podstawy źródłowej. Autorka przeprowadziła solidne kwerendy archiwalne i biblioteczne. Czasem tylko są widoczne niewielkie braki literatury przedmiotu dotyczące zagadnień ogólnych, np. książki Natalii Sliż o ślubnych i pozaślubnych stosunkach szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI–XVII w.² Pomijając naszą ocenę danych pozycji bibliograficznych, powinniśmy wymienić wszystkie znane nam, oczywiście odnosząc się do ich wartości merytorycznej.

W rozdziale II zamieszone są trudne analizy demograficzne związane z Radziwiłłami w różnej skali: rodu, linii książęcej na Birzach i Dubinkach, rodziny. Raimonda Ragauskienė zanalizowała strategie małżeńskie, modele rodziny. Niezbyt dobrze wypadła wśród Radziwiłłów średnia długość życia. Niewiele z nich dożywało 50 lat, a już 2–4 osoby 60 lat (s. 153).

W rozdziale III Autorka zanalizowała najpierw uwarunkowania zdrowotne, w jakich żyli przedstawiciele rodziny Radziwiłłów, czyli zagadnienia związane z dziedzicznością, środowiskiem (klimat, warunki pogodowe, odzież, pożywienie itp.), higieną, sposobem życia. Radziwiłłów trapiły według Raimondy Ragauskienė przede wszystkim choroby infekcyjne (zakaźne): dżuma, malaria, choroby dróg oddechowych i grypa, zapalenie ucha i przyusznic, ospa wietrzna, różnego rodzaju infekcje płucne, róża, pasożytozy, gruźlica, choroby przenoszone drogą płciową. Drugą grupą były schorzenia tkanki łącznej i systemu szkieletowo-mięśniowego. Poważną grupę stanowiły schorzenia związane z seksem, choroby sekretne, ginekologiczne i położnicze (niejako sztandarowym przykładem jest Barbara Radziwiłłówna). W jednej grupie zostały zgrupowane choroby układu krążenia i układu nerwowego. Wreszcie w ostatnim podrozdziale znalazły się inne schorzenia i symptomy: stomatologiczne, żołądka, oczu, problemy psychiczne i zaburzenia zachowania. Oczywiście można mieć czasem zastrzeżenia do porządku schorzeń, np. do połączenia w jednej grupie chorób układu krążenia i układu nerwowego. Można mieć także wątpliwości co do precyzyjnego zdiagnozowania jednostek chorobowych na podstawie źródeł, gdzie używa się z reguły nazewnictwa

² Н. Сліж, *Шлюбныя і позаілюбныя стасункі шляхты Вялікага Княства Літоўскага ў XVI-XVII стст.*, Смаленск 2015.

i opisów ówczesnych. Przez poszczególne epoki aż do dziś przedstawiciele medycyny mają kłopoty z diagnozowaniem chorób. Kłopoty te wynikały z różnych uwarunkowań, najbardziej jednak z powodu późnego kształtowania się nozologii, która krystalizowała się wraz z rozwojem medycyny klinicznej. Jednak jeszcze w XIX w. panowało w tym zakresie mieszanie jednostek chorobowych z objawami. Mimo tych zastrzeżeń historyk musi podejmować próby w tym zakresie, co uczyniła Raimonda Ragauskienė.

Konsekwencją analizy schorzeń jest rozdział IV książki o pomocy medycznej dla rodziny Radziwiłłów na Birżach i Dubinkach. Raimonda Ragauskienė podzieliła medyków na grupy. Pierwszą z nich stanowili lekarze dyplomowani, na których mogli sobie pozwolić bogaci arystokraci. W tej grupie byli lekarze nadworni, a także wynajmowani doraźnie, wolno praktykujący. Dość licznie reprezentowani byli lekarze zagraniczni. Drugą grupę stanowili chirurdzy dyplomowani, ale też Radziwiłłowie nie pogardzali pomocą cechowych cyrulików. Następnie Autorka zanalizowała pomoc farmaceutyczną dla rodziny Radziwiłłów na Birżach i Dubinkach, czyli sieć aptek radziwiłłowskich, a także zażywane leki i ich ilości, z różnych zresztą źródeł. Radziwiłłowie korzystali również z pomocy medycyny nieoficjalnej, zwłaszcza w przypadku problemów kobiecych i położniczych. Ostatnie zagadnienie w tej części książki to korzystanie z łaźni i gorących źródeł, w tym również podróże „do wód”. Raimonda Ragauskienė powyższą problematykę analizowała z reguły dynamicznie, z podziałem na koniec XV–XVI w. i XVII w.

W rozdziale V Raimonda Ragauskienė zanalizowała zdrowie 52 przedstawicieli i przedstawiolek linii birżańsko-dubińskiej Radziwiłłów, od kasztelana wileńskiego i hetmana wielkiego litewskiego Jerzego I (1480–1541) do Ludwika Karoliny Radziwiłł (1667–1695). W tej liczbie znaleźli się znani przedstawiciele rodziny: Mikołaj Radziwiłł Rudy, Barbara Radziwiłłówna, Janusz Radziwiłł, Bogusław Radziwiłł. Autorka omówiła stan zdrowia i przyczyny śmierci (oczywiście na tyle, na ile udało się je ustalić) zarówno tych, którzy zmarli w młodym wieku (też zaraz po porodzie), jak i żyjących dłużej. Mimo to czytelnicy mogą być zaskoczeni krótkowiecznością Radziwiłłów, zanalizowaną w rozdziale o wskaźnikach demograficznych. Z wymienionych powyżej przedstawicieli rodziny wojewoda trocki i wileński oraz hetman wielki litewski i kanclerz wielki litewski Mikołaj Radziwiłł Rudy przeżył 69 lat (najdłużej żyjący męski przedstawiciel rodziny), królowa Polski i wielka księżna litewska Barbara Radziwiłłówna

28 lat, wojewoda wileński i hetman wielki litewski Janusz Radziwiłł 43 lata, a koniuszy wielki litewski i generalny namiestnik Prus Książęcych Bogusław Radziwiłł – 49. Krótkowieczność charakteryzowała też pochodzące z innych rodzin żony Radziwiłłów.

Wprawdzie książka napisana została w trudnym dla czytelnika polskiego języku litewskim, ale warta jest szerszego odbioru w środowisku historycznym, zwłaszcza w środowisku historyczno-medycznym. Zresztą jej treść przybliży obszerne streszczenie w języku angielskim (szkoda, że nie zamieszczono streszczenia w języku polskim). Jest to nieomal pionierska praca, ponieważ jak dotąd powstało niewiele publikacji na temat zdrowia rodzin i osób w Wielkim Księstwie Litewskim (też w Koronie Polskiej). W tym zakresie Raimonda Ragauskienė jest godną kontynuatorką najwybitniejszego, jak dotąd, badacza zdrowotności staropolskiej Zbigniewa Kuchowicza. Raimonda Ragauskienė szeroko korzystała zresztą z publikacji Kuchowicza, w tym również z ustaleń szczegółowych, np. na temat przyczyny śmierci Barbary Radziwiłłówny. Mało tego, ustalenia litewskiej badaczki biologicznego wymiaru dziejów linii birżańsko-dubińskiej Radziwiłłów są bardziej konkretne i podbudowane źródłowo, a także weryfikują niektóre sądy polskiego historyka.